

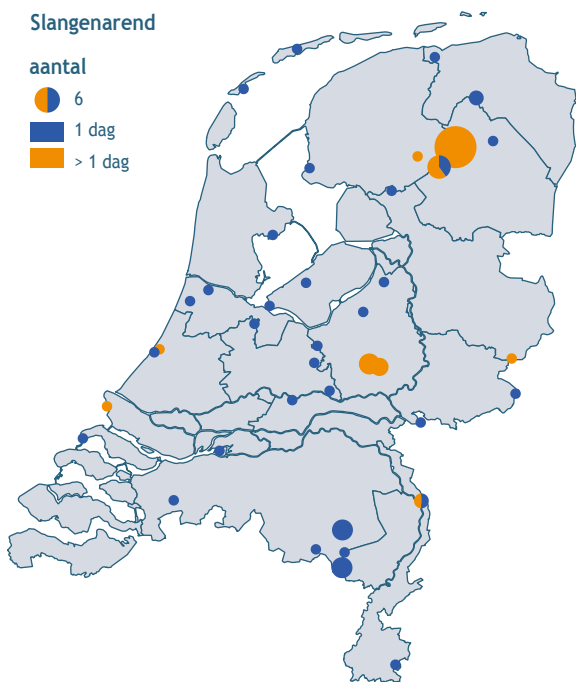
Slangenarend en Noordse Nachtegaal nieuw in het BSP: van dwaalgast tot broedvogel?

Slangenarend,
10 augustus 2003,
De Hamert. Foto: Ran Schols

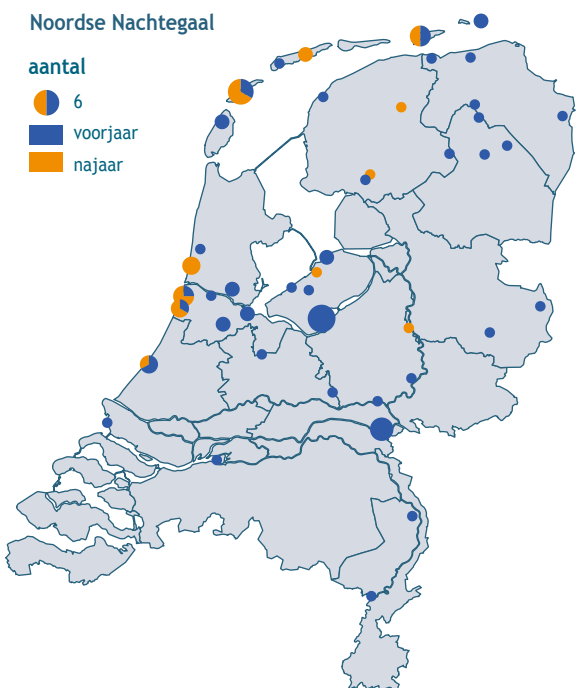
Slangenarend

aantal

Noordse Nachtegaal

aantal

Figuur 1. Slangenarend en Noordse Nachtegaal. Verspreiding in 1907-2011 resp. 1968-2011.

De Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA) beoordeelt waarnemingen van zeer zeldzame vogels in ons land. De commissie valt onder de gedeelde verantwoordelijkheid van de Dutch Birding Association en de Nederlandse Ornithologische Unie. Door het verzamelen, beoordelen en archiveren van gevallen van zeldzame vogels in Nederland wordt een archief aangelegd van goed gedocumenteerde gevallen. Een compleet overzicht van aanvaarde gevallen, deels inclusief documentatie, is te vinden op www.dutchavifauna.nl.

Van sommige soorten neemt het aantal waarnemingen sterk toe zodat ze niet langer als zeer zeldzame dwaalgast aangemerkt worden. Zulke soorten worden door de CDNA afgevoerd van de lijst van te beoordelen soorten. Het formele criterium is dat een soort in de afgelopen 30 jaar gemiddeld tenminste tweemaal per jaar is waargenomen. Deze soorten komen dan automatisch terecht op de lijst van soorten van het Bijzondere Soorten Project-niet broedvogels (BSP) van Sovon.

Met ingang van 1 januari 2012 zijn maar liefst vier soorten toegevoegd aan het BSP: Slangenarend, Steppekiekendief, Noordse Nachtegaal en Bruine Boszanger. Nu de CDNA de waarnemingen van 2011 beoordeeld heeft (zie Dutch Birding 2012-6; Ovaa *et al.* 2012) kan een goed overzicht gegeven worden van het voorkomen tot en met 2011 van deze vier nieuwe BSP-soorten. Twee soorten zullen worden besproken in het Limosa-jaarverslag van de CDNA (Steppekiekendief en Bruine Boszanger; Groenendijk *et al.* in prep.). Beide andere soorten komen hieronder aan bod.

Slangenarend: steeds vaker in zomermaanden

Slangenarenden lijken in hun bouw op een grote lichte Buizerd en daarom treedt er nog wel eens verwarring met die soort op. In vlucht zijn de duidelijke bandering van de staart, het ontbreken van polsvlekken bruikbare determinatiekenmerken, in zit de forse kop en het vrijwel ontbreken van een staartprojectie.

De soort was in de 20ste eeuw in ons land een echte dwaalgast. Na de eerste vogel in 1907 (Oldebroek Gl) duurde het tot 1959 (Nijefurd Fr) en 1979 (Wijdenes NH) voordat de volgende solitaire vogels ons land aandedden.

De eerste waarneming van meerdere vogels stamt uit 1996, toen twee vogels pleisterden op de Veluwe. Sinds 1999

zijn er ieder jaar waarnemingen en pleisteren er bijna iedere zomer wekenlang Slangenarenden in grote natte heide- en hoogveengebieden met veel voedsel (reptielen), zoals Fochteloërveen Dr/Fr (waarnemingen in 2001-03 en 2005-11, met maximaal 4 tegelijk in 2011) en de Veluwe Gl (waarnemingen in 1996-97, 2003-05 en 2011, met name de Hoge Veluwe en Hoog Buurlosche Heide; figuur 1).

De eerste (april) en laatste vogels (oktober) worden vooral overtrekkend gezien. Het cluster van waarnemingen in het zuidoosten van Noord-Brabant en aangrenzende deel van Limburg valt op. Dit komt o.a. door vier (eendaagse) waarnemingen op de Strabrechtse Heide (2004, 2005, 2008, 2011) en vier trekkers over de telpost Loozerheide, waarvan heel opmerkelijk drie in tien dagen tijd in 2008 (29 april, 5 mei en 8 mei). De piek valt midden in de zomer en zulke zomervogels kunnen tot in september aanwezig blijven (figuur 2). Een opvallende najaarstrekker passeerde op 9 oktober 2010 Ouddorp ZH. Hij kon namelijk 25 km zuidwestelijker op Noord-Beveland ZI worden onderschept en sindsdien prijkt de soort op alle provinciale lijsten.

In totaal werden in 1907-2011 70 vogels aanvaard door de CDNA (63 gevallen) met als topjaren 2008 (8 gevallen, 9 vogels) en 2011 (11 resp. 14). Slechts 5 van de 21 op leeftijd gebrachte vogels waren adult, de rest was onvolwassen met enige nadruk op tweede kalenderjaar vogels (7). Het aantal aanvaarde Slangenarenden in België is opvallend vergelijkbaar met een eerste waarneming in 1864 en 66 gevallen tot en met 2011 van in totaal 70 vogels (www.bahc.be). Bij onze zuiderburen nemen de aantallen eveneens toe met – voorlopige – maxima in 2009 en 2010 (10 gevallen en 11 vogels resp. 11 gevallen en 14 vogels). Het grootste aantal bijeen was drie exemplaren in juli-augustus 2010 (Groot Schietveld, Antwerpen, dicht bij de grens met Nederland).

Het is onduidelijk waaraan de toename te danken is. Een relatie met de ontwikkeling in Frankrijk, waar de dichtstbijzijnde populatie nestelt, lijkt voor de hand te liggen. In Frankrijk is een uitbreiding van het broedgebied vastgesteld naar het westen tot in Bretagne en naar het noorden tot – sinds 2005 – de directe omgeving van Parijs. De landelijke populatie groeide van iets meer dan 1000 paren in 1982 tot 2400-2900 paren rond 2003 (Dubois *et al.* 2008; *Nouvel inventaire des oiseaux de France*). In Nederland is tot nu toe geen

Noordse Nachtegaal,
15 mei 2006, Koningsteen, Thorn.
Foto: Ran Schols

nest gevonden, al leek soms sprake van territoriaal gedrag. De kans op een broedgeval in de komende decennia moet niet worden uitgesloten.

Noordse Nachtegaal: zingend in het voorjaar of in het net in het najaar

De Noordse Nachtegaal is de noordelijke en oostelijke tegenhanger van 'onze' Nachtegaal met een smalle overlappende zone van Denemarken en NO-Duitsland tot in de Balkan waarin hybridisatie voorkomt. De 'Noordse' lijkt zeer veel op 'onze' Nachtegaal. Verschillen in verenkleed zijn klein (let o.a. op iets minder roodbruine staart en stuit en de vage strepen of vlekken op benedenkeel en borst bij de 'Noordse') en ook de zang kent veel overeenkomsten (met bij Noordse Nachtegaal o.a. meer variatie en meer klakkende noten).

De eerste Noordse Nachtegaal van Nederland, een jong mannetje, werd op 31 augustus 1968 dood gevonden op Terschelling. Drie jaar later werd de eerste zingende vogel aangetroffen op het kampeerterrein van het Amsterdamse Bos NH. Daarna namen de waarnemingen gestaag toe en vanaf de jaren negentig wordt de soort jaarlijks waargenomen, maar het gaat zelden om meer dan enkele vogels per jaar.

De meerderheid is gevonden in de noordelijke helft van het land, alleen in Zeeland ontbreekt de soort (nog) op de provinciale lijst (figuur 1). Gezien de voorkeur voor vochtige bossen lijkt de afwezigheid van waarnemingen in de Kop van Overijssel en zuidelijk Friesland niet reëel. Noordse Nachtegalen laten zich notoer slecht zien en de meeste waarnemingen betreffen dan ook zingende vogels (half mei - eind juni) of ringvangsten (half augustus - eind september; figuur 2). Bekendheid met de zang is een vereiste om een vogel te vinden en op naam te kunnen brengen.

Het enige geslaagde broedgeval tot nu toe betreft een paar dat in juni 1995 bij Zeewolde Fl vijf jongen grootbracht. In 2005 bouwde een paar een nest nabij Lelystad Fl maar hierbij werden nooit jongen of eieren gezien. In alle andere 69 gevallen ging het steeds om solitaire vogels waarvan 21 in

het najaar (incl. een vroege vangst op 2 juli 2011). Topjaren voor de soort waren 2006 (2 zingende vogels, 4 vangsten) en 2010 (4 resp. 1). De uiterste data in het voor- en najaar zijn 10 mei (Zandvoort NH, 2001) en 11 mei (Ooijpolder Gl in 2003 en Arnhem Gl in 2010) resp. 23 september (Terschelling, 1983) en 28 september (Schiermonnikoog, 1987).

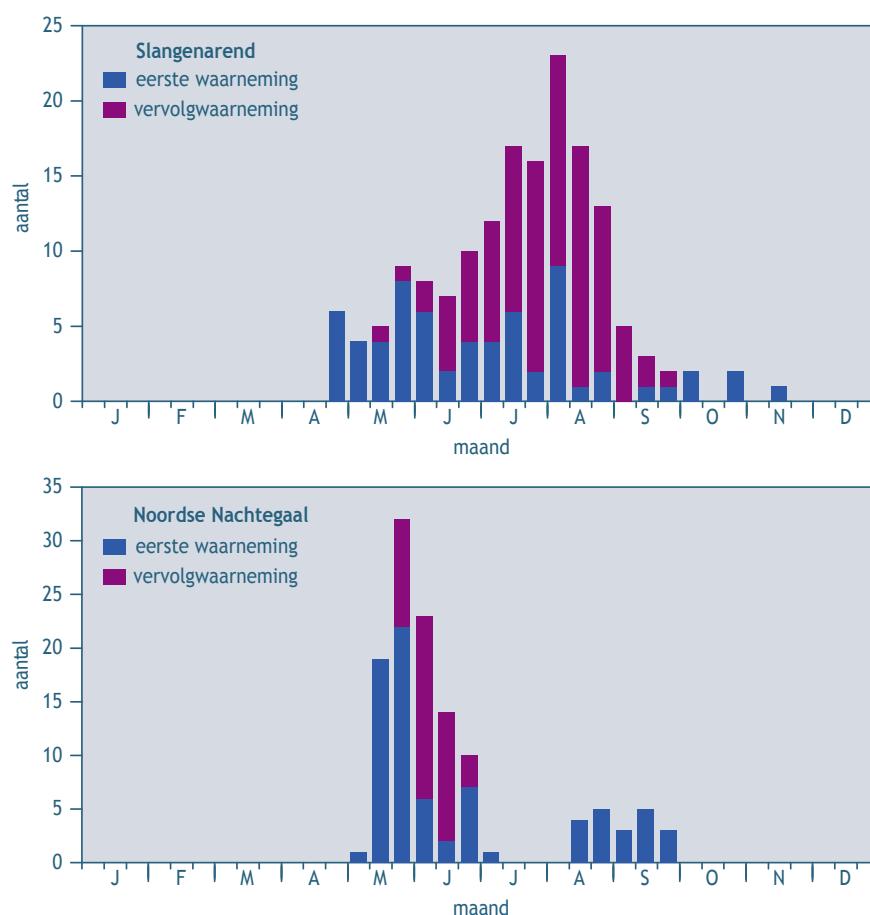
In België is de soort vooral een najaarsvogel met tot en met 2011 alleen in 2006 een zingende vogel (13-21 mei) naast 2 veldwaarnemingen en 28 vangsten in het najaar (www.bahc.be).

De Duitse populatie werd in 2005 geschat op 22.000-33.000 paren (www.dda-web.de). Verder naar het noorden en oosten is de soort nog algemener. De Europese aantallen zouden stabiel zijn (www.ebcc.info).

Met dank aan Dick Groenendijk (CDNA) voor zijn bijdrage.

>sovon.nl/bsp

● Arjan Boele¹, Erik van Winden¹ & Rik Winters² (Sovon¹ & CDNA²)

Figuur 2. Seizoenspatroon van Slangenarend (1907-2011) en Noordse Nachtegaal (1968-2011), waarbij onderscheid is gemaakt tussen de decade (10-daagse periode) waarin de vogel werd ontdekt en de overige decaden waarin dezelfde vogel aanwezig was.